

AVKOLONISERING OCH VÄCKELSE

Laestadianismens roll i nutida samiska och tornedalska texter – presentation av ett RJ Sabbatical-projekt

Anne Heith

”Avkolonisering och väckelse. Laestadianismens roll i nutida samiska och tornedalska texter” är en vidareutveckling av projektet ”Tornedalian Textual Landscapes”, samt mindre forskningsprojekt med fokus på samisk, respektive tornedalsk, litteratur och kultur. Det nya med projektet är att det specifikt undersöker den roll Laestadius och laestadianismen spelar i nutida samiska och tornedalska texter.¹ Syftet är att belysa på vilka sätt laestadianismen utmanar koloniala strukturer i svenskt nationsbyggande. Undersökningsmaterialet består av nutida samiska och tornedalska texter i vid bemärkelse från 1970-talet och framåt. Avgränsningen motiveras av att det är under denna period som den samiska, respektive tornedalska, språkrevitaliseringen och kulturella mobiliseringen tar fart. Förutom skönlitteratur ingår film och bilder i undersökningsmaterialet.

Resultaten kommer att presenteras i form av artiklar och en monografi. Projektet undersöker i vilka avseenden nutida samiska och tornedalska texter är påverkade av postkoloniala strömningar. Ett centralt tema är avkolonisering. I fokus står frågeställningen i vad mån primärtexterna representerar alternativa narrativ jämfört med berättelser som bidragit till homogenisering, assimilationspolitik och kolonisering. Undersökningen belyser bruk av stra-

tegisk essentialism och etnifiering, samt den roll gränsdragningar spelar för identitetsskapande.² Perspektiv från kritiska vithetsstudier används för att analysera hur samer och tornedalningar konstruerats som ”inte riktigt vita”.³

En del av undersökningen utgörs av en jämförelse mellan olika tolkningar av Laestadius och laestadiansimen som kommer till uttryck i texter bl.a. av Björn-Erik Höijer, Sara Ranta Rönnlund, respektive Bengt Pohjanen, samt i Nils Gaups film *Kautokeino-opprøret* och konstnären Anders Sunnas verk ”Racial Comment”. Temat kulturell homogenisering blir belyst i en komparativ analys av filmen *Elina, som om jag inte fanns* respektive barnboken *Som om jag inte fanns* av Kerstin Johansson i Backe som filmen bygger på. Bengt Pohjanens författarskap utgör en central del av undersökningsmaterialet. Redan tidigt i författarkarriären gestaltar Pohjanen laestadianismen som ett centralt inslag i tornedalsk kultur. I ett flertal verk har han fiktionalliserat Lars Levi Laestadius liv i metatextuella gestaltningar av narrativiserings roll för att greppa och skapa historier.

MODERNITET, KONSTRUKTIONER AV SVENSKHET OCH HOMOGENISERING

Moderniseringen av Sverige präglas i hög utsträckning av kulturell homogenisering.⁴

Majoritetsbefolkningen har utgjort en norm som andra grupper förväntades anpassa sig efter. I *Den globala nationalismen. Nationalstatens historia och framtid* betonas att det svenska folkhemmet i Per Albins klassiska tappning var tänkt för etniska svenskar.⁵ Hettne, Sörlin och Østergård understryker att homogenisering enligt nationalismens princip generellt bygger på att den etniska majoriteten fungerar som modell för minoriteter att efterlikna.⁶ Ett svenskt undantag är de renskötande, nomadiserande samerna som betraktades som en exotisk kvarleva från det förflutna. För att bevara denna lanserades den s.k. ”lapp ska vara lapp-politiken”. I vitboksprojektet *De historiska relationerna mellan Svenska kyrkan och samerna* framhäver flera av bidragen den aktiva roll företrädare för statskyrkan spelade för segregeringen av samer.⁷ Grundtanken var att samerna inte skulle integreras i det moderna samhället. Den förste biskopen i Luleå stift, Olof Bergqvist, formulerade i sitt herdabrev 1904 de idéer som kom att bli bärande för segregeringen. Bergqvists kulturhierarkiska tänkande med inslag av socialdarwinism och rasism, skapade den förmenta sanningen att samerna är ett nomadfolk som inte är lämpat för fast bosättning och modernt levnadssätt.⁸

Särskiljandet av nomadiserande samer inbegriper en normativ aspekt i den bemärkelsen att makthavare och medlemmar av en social elit skapade en norm för vad en ”riktig” same är. Följden blev att gruppen sågs som det moderna Sveriges Andra. I fallet med de renskötande, nomadiserande samerna var rennäringen, språket, kulturen och etniciteten, eller ”rastypen”, de faktorer som motiverade särskiljandet. Staten spelade en central roll, dels genom att stödja en segregerande skolpolitik, dels genom att medverka till rasbiologisk forskning som syftade till att dra gränser mellan olika befolkningsgrupper utifrån rastyp. År 1922 inrättades Statens institut för rasbiologi i Uppsala efter ett riksdagsbeslut. I det på sin

tid beundrade verket *The Racial Characters of the Swedish Nation* av Herman Lundborg och F.J. Linders finns serier av fotografier av olika rastyper i Sverige.⁹ Ett syfte med bildmaterialet var didaktiskt. Fotografierna av den nordiska, östbaltiska respektive ”lappska” rastypen skulle lära allmänheten att se vad som utmärker de olika kategorierna. Bland de personer som fotograferades finns en manlig cykelreparatör som representant för den nordiska rastypen. Denne hade vunnit en skönhetstävling anordnad av *Stockholms Dagblad*. Tävlingsens syfte var att fastställa en svensk-germansk ideal rastyp. Det fanns således inte enbart ett intresse för kartläggning av ”rastyper”, utan även av att skapa ett svenskt ideal i rashänseende. Med perspektiv från kritiska vithetsstudier har denna typ av indelning beskrivits som upprättandet av en hierarki som konstruerar vissa befolkningsgrupper som ”inte riktigt vita”.¹⁰ Medan den nordiska rastypen befinner sig i toppen av hierarkin, finns andra grupper längre ner i rangordningen. Den finska historikern Aira Kemiläinen har i sin forskning undersökt kopplingar mellan rasteorier och finsk etnicitet, ett ämne i fokus även i underökningar av rastyper i Sverige.¹¹ Då chefen för det rasbiologiska institutet i Uppsala, Herman Lundborg, reste till norra Sverige var syftet att undersöka rasblandning i norr. Under flera resor ägnade sig Lundborg särskilt åt att mäta och undersöka samer och tornedalingar.¹²

Idéer om ett svenskt utseende har undersökts även inom konstvetenskapen. Jeff Werner och Tomas Björk beskriver i *Blond och blåögd. Vithet, svenskhet och visuell kultur* hur ett svenskt utseende skapades genom bildkonsten och hur det är kopplat till exkluderande mekanismer.¹³ Fenomenet kan beskrivas med den norske socialantropologen Fredrik Barths modell för hur etniska grupper skapas. Barth poängterar gränsdragningars roll för att markera vad som skiljer ”oss” från ”dem”.¹⁴ Dessa baseras inte på objektiva fakta, utan på faktorer som medlem-

mar i en grupp ser som betydelsefulla. Ämnet för Werners och Björks studie är hur ljus hudfärg, blont hår och blå ögon blir viktiga visuella attribut i skapandet av ett svenskt utseende.

POSTKOLONIALA GRÄNSDRAGNINGAR. NÄR DE GRANSKADE BLIR GRANSKARE

Inom postkolonial teori och urfolksstudier är det centralt från vilken utgångspunkt gränsdragningar görs. I koloniserande praktiker t.ex. rör det sig om koloniserarens beskrivningar av det som uppfattas som främmande, exotiskt eller primitivt. Konstruktioner av "outsider stories", dvs berättelser om en grupp som gjorts av någon som betraktar gruppen utifrån, är teman såväl i urfolksforskaren Linda Tuhiwai Smiths *Decolonizing Methodologies: Research and Indigenous Peoples*, som i postkoloniala klassiker av Ashcroft, Griffiths och Tiffin, Spivak, samt Bhabha.¹⁵ Tuhiwai Smith betonar särskilt den roll missionärer, handelsmän, medlemmar av forskningsexpeditioner och nybyggare hade för att markera det koloniala centrumets närvaro i områden som sågs som perifera. Som en utgångspunkt för kolonialismen beskriver hon en organisering av rummet som inbegriper att gränsdragningar görs mellan ett kolonialt centrum och dess utsida. Genom att etablera handels- och missionsstationer, anlägga gruvor och andra näringar, bygga vägar etc. upprättas centrumets spatiala anspråk som inbegriper markering, definition och kontroll av det geografiska rummet. Komponenterna "the Centre", "the Outside" och "the Line" ingår i det Tuhiwai Smith kallar "a spatial vocabulary of colonialism". Dessa teorier används i projektets analys av Laestadius och laestadianismens roller i nutida samiska och tornedalska texter.

Som ett led i avkolonisering ingår kritiska granskningar av koloniserande berättelser som resulterat i språkförlust, identitetsförlust, skam och negativa självbilder. Avkoloniseringen kan även ta sig uttryck i skapandet av alternativa

historier. Till skillnad från koloniserande berättelser som görs "utifrån" finns det i dagens kulturella mobilisering bland samer och svenska tornedalingar ett fokus på berättelser som skapas inom den egna gruppen. I skapandet av ett samiskt, respektive tornedalskt, kollektiv fyller bruket av "strategisk essentialism" en funktion för att etablera positioner varifrån förtryck och marginalisering kan motverkas.¹⁶ I denna kontext fyller etniska symboler en roll för att avgränsa den egna gruppen gentemot andra grupper.¹⁷ I projektet undersöks specifikt den roll Laestadius och laestadianismen spelar för att "göra etnicitet".

Edward Saids *Orientalism* från 1978 är en teoretisk föregångare till kritiska vithetsstudier. *Orientalism* kom att användas flitigt inom postkoloniala studier med fokus på dikotomiseringar mellan öst och väst utifrån ett västligt perspektiv som konstruerat, nedvärderat och främmandegjort det orientaliska. I denna typ av koloniala diskurs skapas Orienten som en motpol till det förment rationella och moderna Västerlandet. Perspektiven som Said lanserade överfördes i början av 2000-talet till en svensk och nordisk kontext. *Orientalism på svenska* redigerad av Moa Matthis, liksom *Orientalism i Sverige* redigerad av Simon Ekström och Lena Gerholm innehåller analyser av svenskt material med fokus på dikotomiseringar mellan "det svenska" och "det främmande".¹⁸

Parallellt med utvecklingen av postkoloniala studier med fokus på européers kolonisering av landområden i Afrika och Asien uppstod en gren inriktad på inhemsk kolonialism. I Michael Hechters *Internal Colonialism: The Celtic Fringes in British National Development 1536–1966* analyseras temat utifrån en brittisk kontext, med fokus på marginaliseringen av de keltiska minoriteterna.¹⁹ Under de senaste årtiondena har även koloniserande strukturer inom de nordiska länderna blivit föremål för kritiska analyser som tar avstånd från föreställningar om att "vi" skulle vara ex-

ceptionella jämfört med andra delar av världen i den bemärkelsen att kolonialism inte är något ”vi” ägnat/ägnat oss åt. De nordiska ländernas pågående delaktighet i koloniserande processer är temat för *Complying with Colonialism: Gender, Race and Ethnicity in the Nordic Region*.²⁰ Kolonialism som ett nordiskt, förträngt, nationellt fenomen är temat även för artikel-samlingen *Whiteness and Postcolonialism in the Nordic Region: Exceptionalism, Migrant Others and National Identities*.²¹ Dessa studier med fokus på kolonialism som ett inhemskt fenomen i Sverige och de andra nordiska länderna är en teoretisk utgångspunkt för projektet.

LAESTADIANISM, ETNIFIERING OCH AVKOLONISERING

Begreppet ”avkolonisering” har sitt ursprung i Franz Fanons arbeten om hur koloniserade subjekt kan motverka avhumanisering, marginalisering och integrering av känslor av skam över den egna kulturen genererade av kolonialt förtryck. Fanons analys av vikten av avkolonisering har fått stort genomslag inom postkoloniala studier, t.ex. i Ngugi wa Thiong’os *Decolonizing the Mind: The Politics of Language in African Literature*.²² Temat kopplingar mellan revitalisering av ett språk som nästan gått förlorat och avkolonisering aktualiserades i en nordisk kontext genom Vuokko Hirvonens litteraturvetenskapliga doktorsavhandling om samiska kvinnors väg till författarskap. Det är den första avhandling som publicerats i sin helhet på nordsamiska. År 2008 blev den tillgänglig i en engelsk översättning.²³ Gestaltningar av temana språkförlust, skam och negativa självbilder återfinns i såväl samiska som tornedalska texter, vilka förhåller sig till förtryckande historier. I nutida samisk och tornedalsk kulturell mobilisering uttrycks en medvetenhet om förtrycket, inte sällan kopplat till motstånd.

Avkolonisering är ett centralt tema överlag inom samiska studier. Socialantropologen Nellejet Zorgdragers *De rettfærdiges strid Kautokeino*

1852. *Samisk motstand mot norsk kolonialisme*, utgiven på norska 1997, analyserar Kautokeino-upproret som ett samiskt uppror mot norsk kolonialism.²⁴ Zorgdrager uppmärksammar Laestadius idéer och verksamhet som inspirationskällor till upproret, ett tema som även gestaltas i den samiske regissören Nils Gaups film *Kautokeino-opprøret* från 2008. I projektet behandlas vidare frågan om i vilka avseenden bruk av Laestadius och laestadianismen är kopplat till olika kontexter. Sedan projektet påbörjades i januari 2016 har ett par artiklar publicerats med fokus på just situerade och kontextbundna representationer som ger skiftande och motsägelsefulla bilder av uphovsmannen och rörelsen.²⁵

Även om laestadianismen startade som en inomkyrklig väckelse, är rörelsens framgång kopplad till dess utbredning på Nordkalotten, särskilt bland samer och finskspråkiga minoriteter.²⁶ Med Tuhivai Smiths beskrivning av en kolonial rumslig vokabulär (”a spatial vocabulary of colonialism”) som tolkningsfilter kan laestadianismens framgång och spridning i norr beskrivas som att rörelsen uppstod i en kolonial periferi och i hög utsträckning spreds bland grupper som sågs som avvikande i en svensk nationell kontext. Till detta bidrog Laestadius tidvis konfliktfyllda förhållande till representanter för Statskyrkan, liksom hans teologi, som genom sin kritik mot Sveriges nationella centrum med en kyrka, som enligt honom representerade en död tro, kom att ge incitament till motstånd och alternativa berättelser. Till den etniska dimensionen hör även att Laestadius använde samiska och finska som predikospråk.

Laestadianismen som en väckelse som speciellt attraherade minoriteter på Nordkalotten är ett tema i fokus för den revision av historisk skrivning som bl.a. den norske historikern Einar Niemi representerar. Niemi har i sin forskning skrivit fram en historia med fokus på Nordnorge, Nordkalotten, samt etnicitet och minoritetsstatus i ett nordligt kulturlandskap. Tillsammans med Knut Einar Eriksen skrev han

Den finske fara på temat hur den finsk-ugriska minoriteten i Nordnorge kom att konstrueras som en säkerhetsrisk i norskt nationsbyggande.²⁷ Gunnar Åselius har beskrivit besläktade tankegångar om en rysk, respektive finsk, fara utifrån en svensk kontext i analyser av det nya säkerhetspolitiska läget som uppstod efter 1809 då Finland blev ett ryskt storfurstendöme. Åselius redogör i *The "Russian Menace" to Sweden: The Belief System of a Small Power Security Elite in the Age of Imperialism* för svenska farhågor om en rysk invasion via Finland.²⁸ I denna situation fanns en oro över att de finskspråkiga grupperna i Sverige skulle stödja främmande inkräktare österifrån. Detta är ett exempel på hur finsk etnicitet i en viss kontext kunde ses som en potentiell fara. Det är också ett exempel på hur en minoritet med ambivalent status konstrueras som främmande och hotfull av en nationell elit.

Sambandet mellan nationsbyggande och kulturell homogenisering har kommit till uttryck i svensk assimileringspolitik som i mångt och mycket modellerats efter idén om ett folk med ett gemensamt hemland, samt en historia och framtid som man delar. Detta tongivande paradigm ligger till grund för Benedict Andersons inflytelserika studie av nationer som föreställda gemenskaper. Nationalismforskaren Umut Özkirimli bidrar i *Theories of Nationalism: A Critical Introduction* med det teoretiska perspektivet att nationalism kan ses som en diskurs med identitetsanspråk och temporala anspråk.²⁹ Projektet belyser hur dessa anspråk utmanas av samisk, respektive tornedalsk, kulturell mobilisering som sätter fokus på att det inte finns ett homogent folk som har en gemensam kultur och historia. En förutsättning för de alternativa samiska och tornedalska berättelserna är att det homogeniserande nationalismparadigmet nedmonteras.

Homi K. Bhabha påpekar i essän "Dissemination" att det är en handling att skriva nationen. Med hänvisning till frågan om en nationalistisk pedagogik kommer han in på frågan om hur

nationen berättas. Som en startpunkt nämns att man kan börja med att ifrågasätta den progressiva metaforen om modern social kohesion som beskriver mångfald som enhetlighet – Bhabha använder uttrycket "the many as one".³⁰ Den postkoloniala kritiken av homogeniseringsparadigmet och pläderingen för nya sätt att berätta nationen finns som teoretisk bakgrund till projektets fokus på alternativa samiska och tornedalska berättelser. Projektet belyser det performativa anslaget i dessa berättelser som utgår från att uppmärksammande av kategorierna etnicitet och minoritetsstatus genererar alternativa historier. Begreppen "eticitet" och "mångkultur" fick ett uppsving i debatter på 1970- och 80-talen i samband med invandringen som ansågs förändra Sverige till ett multietniskt och mångkulturellt land.³¹ I själva verket har Sverige alltid varit ett multietniskt, flerspråkigt land – vilket tenderar att glömmas bort i nutida narrativ som gör kopplingar mellan invandring, mångfald och "annorlundahet" som nya fenomen inom nationen.

År 2000 erkändes samer och tornedalningar som nationella minoriteter i Sverige och samiska och meänkieli fick status som nationella minoritetsspråk.³² År 2010 trädde lagen om nationella minoriteter och minoritetsspråk i kraft (2009:724). Trots att det finns en uttrycklig politisk vilja att synliggöra och stärka de historiska minoriteterna i Sverige, lyser synliggörandet i stor utsträckning med sin frånvaro i utbildningsväsendet och läromedel som medverkar till att konstruera svenskhet och föreställningar om vilka "vi" är. Projektet bidrar till att producera ny kunskap om två av Sveriges historiska nationella minoriteter, liksom till att utveckla svensk postkolonial forskning och urfolksforskning. Den monografi på engelska som projektet ska resultera i vänder sig till forskare och studenter i Sverige och Norden, samt till en internationell läsekrets med intresse för postkoloniala studier, kritiska vithetsstudier och urfolksstudier.

1. Under 2008–2011 var jag projektledare för "Tornedalian Textual Landscapes" knutet till Border Poetics-gruppen, Tromsø universitet (numera Norges Arktiske universitet). Projektet har resulterat i ett antal publikationer med mig som författare och som "Avkolonisering och väckelse. Laestadianismens roll i nutida samiska och tornedalska texter" bygger vidare på:
- "Litteraturhistorieskrivning och det nationellas förändringar", i *Tidskrift för litteraturvetenskap*, nr 2 2008, s. 17–19; "Förhandlingar och förvandlingar av det nationella i den tornedalsfinska litteraturen", i *Horisont*, nr 3 2008, s. 17–19; "Contemporary Tornedalian Fictions by Ester Cullblom and Annika Korpi", i *Nora. Nordic Journal of Feminist and Gender Research*, 17 2009, s. 72–88; "Nils Holgersson Never Saw Us'. A Tornedalian Literary History", i Heidi Hansson & Cathrine Norberg (red.), *Cold Matters. Cultural Perceptions of Snow*, Northern Studies Monographs, bd 1, Umeå: Umeå universitet & Kungl. Skytteanska samfundet, 2009, 209–221; "Europeanization and Regional Particularity: The Northern Lights Route and the Writings of Bengt Pohjanen", i *Literature for Europe?*, Iannis Goerlandt & Theo D'haen (red.), 2009, Amsterdam & New York: Rodopi, s. 342–361; "Voicing Otherness in Postcolonial Sweden. Bengt Pohjanen's Deconstruction of Hegemonic Ideas of Cultural Identity", i Vesa Haapala et al. (red.), *The Angel of History. Literature, History, and Culture*, 2009, Department of Finnish Language and Literature, University of Helsinki: Helsinki, s. 140–147; "Millenarianism and the Narration of the Nation. Narratives about the Korpela Movement", i *Journal of Northern Studies*, nr 1 2009, s. 13–29; "An Arctic Melting-Pot: The Byzantine Legacy and Bengt Pohjanen's Construction of a Tornedalian Aesthetic", i *Acta Borealia* nr 1 2010, s. 24–43; "Särskiljandets logik i en kolonial och en antkolonial diskurs. Nils-Aslak Valkeapääs *Beaivi áhčážan*", i *Edda. Nordisk tidskrift för litteraturvetenskap*, nr 4 2010, s. 335–350; recensionsartikel. "Vuokko Hirvonen, *Voices from Sápmi: Sámi Women's Path to Authorship*", i *Journal of Northern Studies*, nr 1 2010, s. 127–132; recensionsartikel
- "Karen Langgård & Kirsten Thisted (red.), *From Oral Poetry to Rap. Literatures of the Polar North*", i *Journal of Northern Studies*, nr 2 2011, s. 105–111; "Halvsame, fusksame, storstads-same. Ann-Helén Laestadius böcker om Agnes", i *Horisont* nr 4 2011, s. 43–49; "Platsens sanning. Performativitet och gränsdragningar i tornedalsk litteraturhistoria och grammatik", i *Nordlit*, nr 30 2012, s. 71–85; "Ethnicity, Cultural Identity and Bordering: A Tornedalian Negro", i *Folklore: Electronic Journal of Folklore*, vol. 52 2012, s. 85–108; "Aesthetics and Ethnicity: The Role of Boundaries in Sámi and Tornedalian Art", i Lars Jensen & Kristín Loftsdóttir (red.), *Whiteness and Postcolonialism in the Nordic Region*, 2012, Farnham & Burlington: Ashgate, s. 159–173; "Beyond Hegel and Normative Whiteness: Minorities, Migration and New Swedish Literatures", i *Multietnica* nr 34 2012, s. 18–19 "Challenging and Negotiating National Borders: Sámi and Tornedalian AlterNative Literary History", i *Crossing Borders, Dissolving Boundaries*, Hein Viljoen (red.), 2013, Amsterdam & New York: Rodopi, s. 75–91; "Mot en antirasistisk litteraturpedagogik i den mångkulturella skolan", i Gustaf Skar & Michael Tengberg (red.), *Läsning! Svensk lärarföreningens årskrift 2013*, 2013, Natur & Kultur: Stockholm, s. 104–120; "Valkeapääs Use of Photographs in *Beaivi áhčážan*: Indigenous Counter-History versus Documentation in the Age of Photography", i *Acta Borealia* nr 1 2014, s. 41–58. Därutöver har artiklar tillkommit inom ramarna för mindre projekt finansierade av Lärarutbildningsfakulteten, Umeå universitet, medel från Umeå universitet för kulturhuvudstadsforskning under kulturhuvudstadsåret 2014, samt forskningsmedel från CeSam/Vaartoe, Centrum för samisk forskning, Umeå universitet:
- "Indigeneity, Cultural Transformations and Rethinking the Nation: Performative Aspects of Sámi Elements in Umeå 2014", i Britta Lundgren & Ovidiu Matiu (red.), *Culture and Growth: Magical Companions or Mutually Exclusive Counterparts?*, UNEECC Form Volume 7, 2015, Sibiu: Lucian Blaga University of Sibiu Press, s. 110–126; "Enacting

- Colonised Space: Katarina Pirak Sikku and Anders Sunna”, i *Nordisk Museologi/The Journal Nordic Museology*, special issue: *Rethinking Sámi Cultures in Museums*, nr 2 2015, s. 69–83; ”Uppgårelsen med skammen över den egna kulturen och negativa självbilder – om kön och etnicitet i samisk och tornedalsk litteratur”, i Anne-Marie Mai & Anita Frank Goth (red.), *Nordisk kvinnolitteraturhistoria på nätet*, 2016, <http://nordicwomensliterature.net>.
2. Som teoretisk bakgrund i analysen av gränsdragningars roll för att skapa etniska grupper används Fredrik Barth, *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference*, 1998, Long Grove, IL: Waveland Press.
 3. Se Matt Wray, *Not Quite White: White Trash and the Boundaries of Whiteness*, 2006, Durham NC: Duke University Press.
 4. Se Gösta Arvastson (red.), *Järnbur eller frigörelse? Studier i moderniseringen av Sverige*, 1999, Lund: Studentlitteratur.
 5. Björn Hettne, Sverker Sörlin & Uffe Østergård, *Den globala nationalismen. Nationalstatens historia och framtid*, 2006, Stockholm: SNS Förlag, s. 400.
 6. Op. cit., s. 375.
 7. Daniel Lindmark & Olle Sundström (red.), *De historiska relationerna mellan Svenska kyrkan och samerna. En vetenskaplig antologi*, 2016, Skellefteå: Artos & Norma Bokförlag.
 8. Eric-Oscar Oscarsson, ”Rastänkande och särskiljande av samer”, i Daniel Lindmark & Olle Sundström (red.), *De historiska relationerna mellan kyrkan och samerna. En vetenskaplig antologi*, band 2 2016, Skellefteå: Artos & Norma Bokförlag, s. 944.
 9. Herman Lundborg & F. J. Linders, *The Racial Characters of the Swedish Nation*, 1926, Antropologica Suecica, Uppsala & Stockholm: Statens Rasbiologiska Institut/ Almqvist & Wiksell.
 10. Se Anne Heith ”Ethnicity, Cultural Identity and Bordering: A Tornedalian Negro”, i *Folklore: Electronic Journal of Folklore*, vol. 52 2012 och Anne Heith ”Challenging and Negotiating National Borders: Sámi and Tornedalian Alternative Literary History”, i Hein Viljoen red., *Crossing Borders, Dissolving Boundaries*, 2013, Amsterdam & New York: Rodopi, s. 76–77.
 11. Aira Kemiläinen, *Finns in the Shadow of the 'Aryans': Race Theories and Racism*, 1998, Helsingfors: Finska litteratursällskapet.
 12. Curt Persson har i sin forskning belyst Hjalmar Lundbohms syn på samer och tornedalingar: Curt Persson, *På disponerens tid – Hjalmar Lundbohms syn på samer och tornedalingar*, 2013, Luleå: Tornedalica. Enligt Persson var Lundbohm, Kirunas grundare och chef för LKAB, drivande inom den rasbiologiska politiken som konstruerade samer och tornedalingar som underlägsna rastyper.
 13. Jeff Werner & Tomas Björk, *Blond och blåögd. Vithet, svenskhet och visuell kultur, Skiascope 6*, 2014, Göteborg: Göteborgs Konstmuseums Skriftserie.
 14. Fredrik Barth, ”Introduction”, i Fredrik Barth (red.), *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference*, 1998, Long Grove Ill.: Waveland Press, s. 9–38.
 15. Linda Tuhiwai Smith, *Decolonizing Methodologies: Research and Indigenous Peoples*, 2008, London & New York: Zed Books.
 16. Bruket av strategisk essentialism diskuteras i en artikel som är under publicering: Anne Heith, ”Postcolonial, Transnational, Literary Fields: Sámi and Tornedalian Counter-Histories”, i *Joutsen/Svanen. Årsbok för forskning i finländsk litteratur*, Harri Veivo (red.), Helsingfors: Helsingfors universitet.
 17. Jfr Barth 1998.
 18. Moa Matthis (red.), *Orientalism på svenska*, 2005, Stockholm: Ordfront; Simon Ekström & Lena Gerholm (red.), *Orientalism i Sverige. Samtida möten och gränssnitt*, 2006, Lund: Studentlitteratur. Temat orientalism i Sverige behandlas även i Anne Heith, ”Gömda. En sann historia – romantik, spänning, melodram, och populärorientalism”, i *Svenskläraren* nr 4 2006, s. 19–26.
 19. Michael Hechter, *Internal Colonialism: The Celtic Fringes in British National Development 1536–1966*, 1975, Berkeley: University of California Press.
 20. Suvi Keskinen et al. (red.), *Complying with Colonialism: Gender, Race and Ethnicity in the Nordic Region*, 2009, Farnham & Burlington: Ashgate.

21. Kristin Loftsdóttir & Lars Jensen (red.), *Whiteness and Postcolonialism in the Nordic Region: Exceptionalism, Migrant Others and National Identities*, 2012, Farnham & Burlington: Ashgate.
22. Ngũgĩ wa Thiong'o, *Decolonizing the Mind: The Politics of Language in African Literature*, 1986, London: James Currey. Vuokko Hirvonen nämner Thiong'o som en inspirationskälla i sin avhandling om samiska kvinnors väg till författarskap (Hirvonen 1998; eng. översättning 2008).
23. Vuokko Hirvonen, *Voices from Sápmi: Sámi Women's Path to Authorship*, [1998] 2008, Kautokeino: DAT.
24. Nellejet Zorgdrager, *De rettferdige strid Kautokeino 1852. Samisk motstand mot norsk kolonialisme*, 1997, Nesbru: Vett & Viten AS.
25. Anne Heith, "Situativeness and Diversity: Representations of Lars Levi Laestadius and Laestadianism", i Lars Jensen & Kirsten Hvenegård-Lassen (red.), *Kult 14: New Narratives of the Postcolonial Arctic*, 2016, <http://postkolonial.dk/files/KULT%2014/7%20Anne%20Heith%20LJ.pdf>; Anne Heith, "Exotifierande skildringar av laestadianismen kontra personliga minnen och antikolonial kritik. Höijer, Ranta-Rönnlund och *Den tornedalsfinska litteraturen* om Isak Juntti", i *Norsk Tidsskrift for Misjonsvitenskap*, 2-3 2016, s. 16–28. Ytterligare en artikel är under publicering: Anne Heith, "Populärfilm och kulturell homogenisering. Elina, som om jag inte fanns", i Bo Nilsson & Anders Öman (red.), *Brännpunkt Norrland*.
26. Med finskspråkiga minoriteter avses här kvener i Norge och grupper som talar någon form av finska i Sverige (tornedalsfinska, gällivarefinska, lannankieli). Därutöver fick laestadianismen stor spridning i Finland.
27. Einar Niemi & Knut Einar Eriksen, *Den finske fare*, 1981, Oslo: Universitetsforlaget.
28. Gunnar Åselius, *The "Russian Menace" to Sweden: The Belief System of a Small Power Security Élite in the Age of Imperialism*, 1994, Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
29. Umut Özkirimli, *Theories of Nationalism: A Critical Introduction*, 2010, Houndmills, Basingstoke & New York: Palgrave Macmillan.
30. Homi K. Bhabha, "Dissemination: Time, Narrative and the Margins of the Modern Nation", i Homi K. Bhabha, *The Location of Culture*, [1994] 2008, London & New York: Routledge, s. 222.
31. Erling Wande, "Etnicitet och identitet – några reflektioner med utgångspunkt i språksituationen i Tornedalen", i Leena Huss & Anna-Riitta Lindgren (red.), *Rätten till eget språk. Språklig emancipation i Finland och Sverige*, 2005, Uppsala: Centrum för multietnisk forskning, s. 99–116.
32. Samiska aktivister som artisten Sofia Jannok och konstnären Anders Sunna betonar att samer är ett urfolk och inte en minoritet. Den svenska regeringen har, till skillnad från den norska, inte ratificerat ILO:s konvention 169 som reglerar ursprungsfolks rättigheter. Frågan aktualiserades nyligen i samband med planer på gruvdrift i traditionella renbetesmarker i Kallak (Gällöck).